

УДК 821.161.2-3:811.161.2'373.2

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У РОМАНАХ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР» ТА «ВІЧНИК»

Теребус Р. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті досліджено розмаїття власних назв, які використовує М. Дочинець у романах «Криничар» та «Вічник», з'ясовано їхнє значення, простежено національну самобутність. Доведено, що власні назви допомагають краще втілити ідейний задум та передати особливості таланту митця.

Ключові слова: власні назви, оніми, гідроніми, топоніми, головний герой.

Теребус Р. М. Функциональное наполнение имён собственных в романах Мирослава Дочинца «Криничар» и «Вічник». В статье исследованы имена собственные, которые использует М. Дочинец в романах «Криничар» и «Вічник», выяснено их значение, прослежена национальная самобытность. Доказано, что имена собственные помогают лучше воплотить идейный замысел и передать особенности таланта писателя.

Ключевые слова: имена собственные, онимы, гидронимы, топонимы, главный герой.

Terebus R. M. Functional load of proper names in the novels «Krynichar» and «Vichnyk» by Myroslav Dochynets. Modern linguistics tends to the study of the language phenomena through the prism of analysis of work of separate artists. Individual writer's style, language picture of the world are reflected through the vision of the world by this or that personality. In their works writers use different stylistic devices, language units, emotional background and others. Artistic text carries the imprint of authorial ideas in itself, his inner world and a reader; first of all, pays attention to the vocabulary used by an author. Specific authorial stylistic devices and combinations of different language means form individuality of authorial style. A writer actively uses the techniques of retrospective view, authorial historical insertions, lyric digressions, monologues and dialogues of characters, legends etc. However, the most characteristic means of reflection of space and time is the active use of the proper names and geographical names.

The personal life experience of a writer is important for the creation of his own picture of the world as well as a person's natural abilities, intellectual and spiritual level, peculiarities of psyche. A writer's world view is important for the formation of his individual style.

The writer's language picture of the world, according to his ideological and artistic position, is condensed into the integral system which is created by language means that are used by an author. A language is an important factor in revealing creative individuality of a writer, where such his properties as creative character, functional orientation, role in the reflection of authorial vision of the world are considered. Analyzing the language of works, it is possible to define the specificity of a word in its individual using and according to this or that situation, to define its use as a means of artistic reflection of reality.

For the creation of the certain world, background, with the aim of the influence on a reader authors introduce into their works characters with the names which help embody ideological intention and express the features of an artist's talent better.

The use of proper names in works allows the artist to define clearly the location and time of events, the way of life and characters' occupation. Traditions, culture, history of a certain nation are expressed through the proper names. Speaking about the proper names that are used by M. Dochynets in his works, it is possible to assert that they accumulate the experience of generations, traditions and culture of the population of Zakarpattia.

The proper names of the main characters of the analyzed works are consonant with the names of works – "Krynichar" and "Vichnyk". They are well-aimed, exact as if they are prompted by the content, writer's preferences. The proper names play an important role in the works by M. Dochynets, create a special canvas, underline national originality. On the pages of his books the author presents the variety of national groups of the population of Zakarpattia, the circle of communication of the main characters, wide geography of their staying. Due to proper names a reader is plunged into the history of characters' lives, connections with native places and towns.

Key words: proper names, onyms, hydronyms, toponyms, main character.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасне мовознавство тяжіє до вивчення мовних явищ крізь призму аналізу творчості окремих митців. Індивідуальний стиль письменника, мовна картина світу відображаються через бачення світу тією чи іншою особистістю. Письменники у своїх творах використовують різні стилістичні прийоми, мовні одиниці, емоційне тло тощо. Н. Сологуб стверджує, що в «кожного індивіда, кожної конкретно-історичної епохи є своя власна картина світу. ...людина, контактуючи зі світом, одер-

жує ніби «готовий світогляд», ... створює свій образ, вносить в нього нові деталі й барви, одухотворює і оживлює істотне для неї» [5, 5].

Художній текст несе на собі відбиток авторських уявлень, його внутрішнього світу, а читач насамперед звертає увагу на лексику, вжиту автором. Специфічні авторські стилістичні прийоми, комбінації різних мовних засобів формують індивідуальність авторського стилю. Письменник активно використовує прийоми ретроспекції, авторські історичні вставки, ліричні відступи, монологи та діалоги персонажів,

легенди тощо. Проте найхарактернішим засобом відображення простору та часу є досить активне вживання власних імен та географічних назв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми власних імен (онімів) загалом та використання їх у творчості різних митців зокрема були об'єктом зацікавленості багатьох науковців. Л. Масенко досліджувала українські імена та прізвища; Л. Скрипник та Н. Дзятківська уклали словник-довідник власних імен людей; Ю. Карпенко працював над проблемами ономастики і вивченням власних імен та назв творів як об'єктів ономастики; Л. Белей простежував функціонально-стилістичні можливості антропонімів; Т. Гриценко розглядала власні назви як засіб стилетворення; В. Калінкін з'ясував роль та місце онімів у художніх творах; А. Вегеш досліджувала власні назви в художніх творах та заголовках.

Мета статті – проаналізувати місце та роль власних назв, особливості їх використання в романах М. Дочинця «Криничар» та «Вічник». Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) здійснити аналіз власних назв на матеріалі творів М. Дочинця; 2) визначити особливості використання власних назв у романах «Криничар» та «Вічник».

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливими при створенні власної картини світу є особистий життєвий досвід, природні дані людини, інтелектуальний та духовний рівень, особливості психіки. Письменник, створюючи картину світу, йде «шляхом пізнання і оцінки дійсності, що й формує його філософсько-естетичне кредо. Оцінювальний погляд автора організовує сюжет, він виявляється в композиції, в системі образів, у мові» [5, 6].

У формуванні індивідуального стилю письменника важливе місце належить його світогляду. М. Храпченко зауважує, що питання про світогляд письменника варто розглядати передусім як питання про бачення світу, про характер і особливості розкриття явищ дійсності, про відношення до них. Талант письменника – «здатність сприймати процеси життя гостріше й глибше, аніж властиво іншим людям, здатність відчувати і бачити те, що залишається непомітним для інших» [6, 9].

Літературознавці відзначають інтелектуальність художнього доробку закарпатського письменника Мирослава Дочинця, автора понад двадцяти книг, лауреата низки літературних премій та відзнак, а також наголошують на насиченості, самобутності та багатстві мови, притаманним його творам. Сам автор «сповідує аскезу тонкого литва і холодної чеканки. Стиль – самособоюнаповнення. Писати слід так, щоб «клапоть прози» можна було опорядити в рамку, як портрет чи акварель» [3].

Мирослав Дочинець почав писати в шкільному віці, упродовж багатьох років працював журналістом обласної газети, пізніше почав займатися видавничою справою. Будучи сином «містечкового філософа», як сам митець каже про свого батька, з раннього дитинства при звичаївся до читання філософських праць, захоплювався творами Г. Сквороди. Багато подорожував. «До письма прийшов сформованою особистістю», – каже письменник [3].

Митець тонко відчуває слово, закоханий у мову та звичаї своїх земляків, любить свій край, пишається народом. Дослідники літератури відзначають інтелектуальність його творів та підкреслюють специфічну «лексикографію письма», своєрідну стихію мови, що є головним героєм творів митця.

Мовна картина світу письменника відповідно до його ідейно-художньої позиції конденсується в цілісну систему, яку створюють мовні засоби, що їх використовує автор. Мова є важливим фактором у розкритті творчої індивідуальності письменника, де враховуються такі її властивості, як творчий характер, функціональна спрямованість, роль у відображенні авторського бачення світу. Аналізуючи мову творів, можна визначити специфіку слова в індивідуальному вживанні, з огляду на ту чи іншу ситуацію визначити його використання як засобу художнього відображення дійсності.

Про свою письменницьку роботу М. Дочинець каже, що це дуже особистісний та інтимний процес, а його герой несе сутність, духовну якість. В одному з інтерв'ю автор підкреслив, говорячи про головного героя своїх творів, його бесіди, життя, що – «це творчість. Це ритуал, коли немає зайвих слів, рухів, метушні, а все достойне, гідне, красиве» [3]. Світогляд М. Дочинця, представлений у художніх та есеїстичних творах, є відображенням його внутрішнього світу. Сам письменник каже: «Треба народитися на Закарпатті, щоб відчутти пахощі, аромат нашої мови. Те, що закладене за словами» [3].

У письменницьких текстах мова виступає засобом вираження дійсності та відображає світ мислення. А також, за словами Н. Сологуб, на картину світу впливають національне тло та природне середовище, які відображені в мові митця [5, 6].

Романи М. Дочинця – сплав минулого та сучасного, екскурси в різні епохи та часи, де тісно поєднані простір та час, що проєктуються одночасно в майбутнє та зв'язують епохи. Для цього автор використовує прийоми ретроспекції, авторські історичні вставки, ліричні відступи, монологи та діалоги персонажів, легенди тощо. Проте найхарактернішим засобом відображення простору та часу є досить активне вживання власних імен та географічних назв.

Для створення певного світу, тла, з метою впливу на читача автори вводять у твори персонажів з іменами, які допомагають краще втілити ідейний задум та передати особливості таланту митця.

Використання власних імен у творах дає змогу митцеві чітко визначити місце розташування та час перебігу подій, спосіб життя та рід занять героїв. Через власні назви передаються традиції, культура, історія певного народу. Власні назви, які використовує М. Дочинець у своїх творах, акумулюють досвід поколінь, традиції та культуру населення Закарпаття.

Для творів письменника характерно, що головний герой може мати кілька імен. Так, у романі «Криничар» він охрещений *Овферієм*, проте в дитинстві та юності його називають *Ферком*, *Федором*, за любов до собак та через те, що в ранньому віці виживав і був вигодований серед собак, – *Кутьом* (*Песом*). «*Пан Кутьо – так називають мене. По-нашому це Пес. Хіба я можу сердитись? Назвисько це не найгірше. А головне – заслужене*» (2, 15), пізніше

стали називати **Криничарем**, бо копав та чистив криниці: «**Криничар** – моє прилюдне ім'я. Це від задавленого мого ремесла» (2, 22). Усі ці імена автор використовує упродовж усього твору – залежно від обставин та ситуацій. Досліджуючи етимологію імені цього героя, А. Вегеш тлумачить, що «Криничар – той, що дає воду, а вода – Божий дар; Даритель. Виходить, що Криничар – Даритель» [1].

У романі «Вічник» головний герой також має кілька імен, які він сам перераховує, – звать його то «**Знахарем**, то **Знатником**, то **Відуном**, то **Босоркуном**, то **Характерником**, то **Вічним Дідом**, то **Тим, що живе в Чорній Хащі**» (1, 118). Сам герой про себе каже: «Мене називають вічником, знатником, відуном. Але що я знаю? Що я відаю? Хіба лише те, що я занесена вітром часу порошина якоїсь Галактики; жива порошина, що у вирі земного життя затвердела в перлину вічності, аби колись знову засвітитися зоряною крихіткою в небесному безмір'ї. Так, я – вічник...» (1, 352). Науковець А. Вегеш, використовуючи Великий тлумачний словник, пояснює: «...опираючись на дефініцію до слова *вічний*, дізнаємось, що це такий, який «не має початку й кінця, безконечний у часі; незалежний від часу, незмінний; який не зникає, не перестає існувати» [1].

Власні назви головних героїв аналізованих творів співзвучні з назвами самих творів – «Криничар» та «Вічник», влучні, точні, ніби підказані самим змістом творів, уподобаннями письменника. А. Вегеш наголошує на символічному значенні цих назв, «всі вони виконують символічну функцію, несуть характеристичний заряд, тобто промовляють. Автор називає своїх героїв (а значить і романи) метафорично – Вічником, Криничарем, ... здебільшого ігноруючи традиційне наймення, яке людина отримує при народженні. Цей художній прийом вияскравлює «надособистісний» характер виголошуваних істин» [1].

Головний герой цих романів – старий мудрий чоловік з гуманістичним світоглядом, який упродовж життя ніс у собі любов до свого краю, народу, традицій, а найголовніше, любов до людей, хоча його життєвий шлях не простий, на ньому зустрічались не завжди дружньо налаштовані люди.

Традиційно автори заздалегідь продумують власні назви своїх героїв, їхні характеристики, рід занять, особливості, роль у розвитку сюжету.

У творах М. Дочинця велика кількість персонажів. Роман «Криничар» – є одним з таких, що наповнений героями – представниками різних соціальних станів, національностей, віросповідань. Більшість імен представлено у народно-розмовних варіантах: *Жига* (монастирський писар, художник-самоучка), *Іван Гошик* (дяк), *вуйко Митро*, *Лінь* (японський воїн), *Мордко* (*Мордахей*), *Мошко*, *Йошко*, *Рифка*, *Влена* (*Олена*, друга матір), *Гречин*, *Рахунек* (майстровий), *Божий Симко* (отець Симеон), *Пальо* (сторож), *Іванко*, стригаль *Пензелик*, *Ладьо* (безногий жебрак), *Чопик* (сторож) та ін. У романі «Вічник» – сотник *Скобало*, пан *Драг*, вуй *Ферко*, професор *Матіко*, дідо *Гафич*, *Попик*, *Волошин*, деравділ *Микула*, *Терка* та багато ін. Така форма вживання свідчить про перебування персонажа переважно серед простих людей, людей праці та визначає буття тих постатей, що є головним об'єктом зображення.

Разом з автором та героєм читач подорожує селами та містами Закарпаття. Тексти М. Дочинця наповнені топонімами та гідронімами цього регіону. Серед топонімів: *Мукачеве*, *Ділове*, *Росвігів*, *Білгород*, *Визниця*, *Шелестів*, *Лавки*, *Сукмарі*, *Доброчин*, *Макарові та Пістряві хутори*, *Дрогобич*, *Хотин*, *Паланок*, *Косин*, *Тересва*, *Шелестов*, *Лопухово*, *Модьоровша*, *Тересва*, *Доброчин*, *Ужгород*. Милується читач і ріками мальовничого краю: назви *Боржава*, *Карічка*, *Латориця*, *Коропець*, *Ловачка*, *Дунча*, *Біла Тиса* та ін. формують групу гідронімів. Відвідує різні місцини (*торжище Піяц*, *Підгород*, *Руський кінець* (*Оросвийг*), *Черлена корчма*, *Сорочий лісок*, *винарня «Молоко русалки»*, *Обавський Камень*, біля якого водяться плазуни, *Мужіївська гора*, *Дикий Брід*, *Чорний Мочар*, *Заброда*, *Зняцівське рукавище*, *Попова гора*, *Жигова Гостинка*, *Німецька Кучава*, *Павлова гора*, *Галасівський берег*, *вулиця Святої Коруни* і т. д.). Знайомиться з легендами рідного краю, з традиціями та ремеслами місцевих жителів.

Намагаючись розширити простір, у якому живуть дійові особи творів, письменник вживає, окрім місцевих топонімів, і назви інших європейських міст та регіонів, з якими жителі Закарпаття пов'язані (*Словаки*, *Сербія*, *Лемберг*, *Відень*, *Волохія*, *Берегвар*, *Ефес*, *Пешт*, *Венеція*, *Америка*).

Часто М. Дочинець вводить у тексти власні назви з Біблії, інших релігійних книг, біблійні сюжети тощо, таким чином знову ж таки розширюючи світогляд головного героя, підкреслюючи його знання в цій галузі (*Письмо*, *Учитель*, *Спаситель*, *Господь*, *Божий хрест*, *іскра Божя*, *Вавилон*, *Єрусалим*, *Голгофа*, *Творець*, *святий Петро*, *Владика*, *Первообраз*, *Цар Соломон*, *Царство Небесне* – конфесіоніми), а також імена різних історичних осіб, напр.: *Маркус Аврелій*.

Зачаровують розповіді про походження назв тих чи інших місцин. Одна з них про походження назви броду **Дикий Брід** – «значене змією місце. ... мертва для риболовлі царина. Ріка тут ламається, має глибинне коліно. ... Темне місце, сюди потопельників прибиває» (2, 24). А далі автор переказує легенду: «Коли мадяри перевалили через Карпатський хребет і продерлися через сольвівські хащі, то відкрилася їм пречудова долина. Повноводна тиха ріка обнімала її широкими синіми рукавами. І кліпали до сонця облатки чистих озер, повних риби, птиці і рудих шурів. На вольних обширах наслися тучні табуни турів, буйволів і кіз. Тугі трави сягали їм під груди. Дикі винні лози густою павутиною облітали припутні акації. Тисові дерева зеленими спидами пробивали небо, а дубники сіяли стільки жолудів, що дикі свині спали на них, як на рині. Ласкаве сонце ряхтіло на збруї кудлатих коней кочівників і по-домашньому сюрчали маленькі коники в траві. Діку красу пом'якиували співом птиці» (2, 26).

І зайди вирішили тут зупинитись та заснувати свою батьківщину. «Зачувши свіже м'ясо, перші комонники з тельотом понесли на лагідну дичину. Здригнулися стада, тривожно затрубили вожаки-ватаги, скликаючи худобу в ряди, і з безумним тупотом кинулися до ріки. Живими вервечками попливли на рятівний берег. Лучники пускали їм навздогін стріли, кидали зашморги і витягували звірів на

тверде. А інших, підстрелених, несла **Латориця**, і хвилі злизували густу кров. Порятowana дичина поховалася в **Чорному Мочарі**, за **Макаровим та Пістрявим хуторами**. З тих часів і означили те місце **Диким Бродом**» (2, 24–25).

Окрім легенди про **Дикий Брід**, автор використовує перекази про походження назв міст, лісів. Про походження назви міста **Мукачеве** письменник вводить «пам'ятну оповідку» (2, 97) монаха Божого Симка: «...котрийсь завзятець спустився з крем'яної гори і перебрався на привільний випас. ... зажив собі ситно... Водні плеса далеко розносили звідси мукання худоби. Так і прилипло до чоловіка – **Мукач**. На доколишніх групках говорили: «Пове-земо до **Мукача** садовину й вино, виміняємо на сир». А поле його назвали – **Мукачево**» (2, 97).

Недноразово вкладає М. Дочинець в уста своїх героїв схвальні, захопливі, сповнені любові слова про це місто. Так, головний герой роману «Криничар» каже: «За три найбільші ласки безмежно вдячний я Господу: за те, що народив мене людиною, а не твариною; за те, що народив мене русином; за те, що народив мене в **Мукачеві**. Бо тут мій новий Вавилон, осяйний мій Єрусалим. Тут моє глибоке закорінення і моя листата крона» (2, 33).

А перше враження про місто в малого автор колоритно змальовує, переплітаючи вервечку епітетів, порівнянь та метафор: «Тримаючись за собачий загривок, несміливо увійшов я в черево города. Відкрилися кривуваті вулиці, зм'якшені порохом, соло-

мою і здобрені кінськими кім'яками й помями, які газдині виплескували з вікон і дворів. Розверзлися темні й сморідні паці дуфортів-дворищ, які ковтали поодиноких людей і навіть брички. Розпросторився синім бруком плац, оторочений коробцями будинків. Загалайкала-запістрявіла торговиця, стягуючи людей, наче свіжий кізяк мух. Над усім цим здалік бовваніло маленьке дівоче груденя з камінним соском замку. І несподівано виблискувала крізь мури й дерева ріка – як розлите й забуте на землі небо» (2, 33).

Важливе місце належить заголовкам творів М. Дочинця, у яких міститься певний інформаційний зміст («Криничар», «Горянин», «Світован», «Бранець Чорного лісу» та ін.). Завдяки їм передається в стислій формі тема чи ідея твору.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Власні назви відіграють важливу роль у творах М. Дочинця, створюють своєрідну канву, підкреслюють національну самобутність. Автор на сторінках книг представляє різноманітність національних груп населення Закарпаття, коло спілкування головних героїв, широку географію їх перебування. Завдяки власним назвам читач занурюється в історію життя персонажів, зв'язки з рідними місцями та містами.

Символіка, власні назви, художні засоби, система образів, використані у романах М. Дочинця, що є виразниками індивідуального стилю автора, стали предметом наукового дослідження автора цієї статті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вегеш А. Промовистість назв романів М. Дочинця / Анастасія Вегеш [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.visnyk_filolog.uzhnu.edu.ua/uploads/articles/2014/2119_promovistst_nazv_romaniv_miroslava_dochintsya.pdf.
2. Карпенко Ю. Специфика имени собственного в художественной литературе / Юрий Карпенко // Літературна ономастика : [зб. статей]. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 205–220.
3. Мирослав Дочинець – прозаїк, філософ, публіцист [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://miroslav-dochinets.com/?tmpl=unsupported>.
4. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : [словник-довідник] / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. Русанівський]. – 3-тє вид., випр. – К. : Наук. думка, 2005. – 335 с.
5. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеса Гончара / Н. М. Сологуб. – К. : Наук. думка, 1991. – 140 с.
6. Храпченко М. Б. Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы / М. Б. Храпченко. – М. : Худ. лит., 1977. – 446 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Дочинець М. Вічник / Мирослав Дочинець. Лад. – Мукачеве : Карпатська вежа, 2014. – С. 115–352.
2. Дочинець М. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії / Мирослав Дочинець. – Мукачеве : Карпатська вежа, 2013. – 332 с.